

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті представлено результати дослідження взаємозв'язку особистісних особливостей слідчих Служби безпеки України та прояву у них певних фаз синдрому емоційного вигорання.

Ключові слова: синдром емоційного вигорання, слідчі, особистісні чинники.

Л.Н. Леженина

ЛИЧНОСТНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У СЛЕДОВАТЕЛЕЙ СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье представлены результаты исследования взаимосвязи личностных особенностей следователей Службы безопасности Украины и проявления у них определенных фаз синдрома эмоционального выгорания.

Ключевые слова: синдром эмоционального выгорания, следователи, личностные факторы.

L.M. Legenina

PERSONALITY FACTORS OF DEVELOPMENT OF SYNDROME OF EMOTIONAL BURNING DOWN FOR INVESTIGATORS OF SECURITY SERVICE OF UKRAINE

The results of research of intercommunication of personality features of investigators of Security service of Ukraine and display for them of certain phases of syndrome of the emotional burning down are presented in the article.

Key words: a syndrome of emotional burning out, inspectors, personality factors.

Потреба відповідності працівників СБУ сучасним вимогам передбачає не лише здобуття високого рівня фахово-професійної освіти, а й розвиток у кожного фахівця належної емоційної стійкості, бо значна кількість професійних стресів, деструктивні зміни в емоційній сфері можуть привести до розвитку професійної деформації, однією із форм якої є емоційне вигорання.

У вітчизняній та зарубіжній психології проблемі розвитку емоційного вигорання у фахівців присвячено чимало наукових праць (В. Бойко, Н. Водоп'янова, Л. Карамушка, М. Лейтер, К. Маслач, П. Марко, В. Орел, Т. Ронгінська, М. Скугаревська, М. Смультсон, Дж. Сторлі, Д. Трунов, Т. Форманюк, Г. Фреденбергер, Н. Чепелєва та ін.). Фактори, що зумовлюють

розвиток емоційного вигорання, розкрито в дослідженнях Р. Бурке, Е. Грінгалас, Л. Карамушки, В. Ковальчука, К. Кондо, К. Маслач, Ф. Найсберга, Е. Огуса, Дж. Октау, М. Ондрака, С. Пайса, А. Річардсона, М. Скугаревської, Т. Форманюк, Г. Фреденбергера, Е. Хабнера, Н. Чепелевої, та інших. Розвиток емоційного вигорання в аспекті особистісних ознак (емоційна спрямованість, трудова мотивація, особистісна витривалість, стратегія опору, нейротизм, стресостійкість, стратегія поведінки, комунікативні якості, особливості самооцінки, агресивність, тривожність, стилі саморегуляції тощо) відображено в роботах Р. Бурке, Е. Грінгаласа, О. Доценко, Ф. Найсберга, Дж. Октау, В. Орла, С. Пайса, О. Полуніної, М. Скугаревської, В. Шафуелі та ін.

Однак, проблемі визначення особистісних чинників розвитку емоційного вигорання у працівників правоохоронних органів присвячено невелику кількість робіт (О. Крапівіна, О. Луніна, Н. Поварова, В. Медведєв та ін.). Практично відсутні дослідження особистісних чинників емоційного вигорання у співробітників СБУ, зокрема слідчих, що ускладнює розробку ефективних заходів, спрямованих психопрофілактику виникнення емоційного вигорання у працівників цієї групи та його психокорекцію.

Мета даної статті – визначити специфіку впливу особистісних особливостей слідчих СБУ на прояв у них синдрому емоційного вигорання.

Дослідження проводилося на базі Головного слідчого управління СБУ. У дослідженні брали участь 150 слідчих СБУ віком від 22 до 50 років, стаж роботи в СБУ від 5 до 30 років. У ході дослідження було використано багатофакторний особистісний опитувальник FPI (форма В) І. Фаренберга, Х. Зарга, Р. Гампела для визначення особистісних особливостей слідчих, а також опитувальник В. Бойка «Діагностика рівня емоційного вигорання». Статистична обробка даних здійснювалася із використанням коефіцієнту кореляції Пірсона.

Аналізуючи дані табл. 1, слід відмітити, що із усіма симптомами фази напруження прямо пов'язані невротичність, депресивність, сором'язливість. Спонтанна агресивність, яка проявляється у зниженні самоконтролю, схильності до імпульсивної поведінки пов'язана із такими симптомами даної фази синдрому

емоційного вигорання, як невдоволеність собою, загнаність в клітку, тривога та депресія.

Таблиця 1

Характер взаємозв'язків особистісних особливостей слідчих із показниками синдрому емоційного вигорання у фазі напруження (r_p)

Шкали особистісних якостей	Переживання психотравмуючих обставин	Незадоволеність собою	Загнаність в кут	Тривога та депресія
Невротичність	,268(**)	,130(*)	,356(**)	,380(**)
Спонтанна агресивність	-	,163(**)	,160(**)	,110(*)
Депресивність	,260(**)	,164(**)	,309(**)	,403(**)
Збудливість	,230(**)	-	,305(**)	,457(**)
Комунікабельність	-,272(**)	-,295(**)	-,232(**)	-,315(**)
Урівноваженість	-,352(**)	-	-,115(*)	-,348(**)
Реактивна агресивність	,241(**)	-	,109(*)	-
Сором'язливість	,609(**)	,151(**)	,413(**)	,496(**)
Екстраверсія-інтроверсія	-,352(**)	-	-,113(*)	-,277(**)
Емоційна лабільність	,300(**)	-	,125(*)	,289(**)

Примітка: * – p на рівні $\leq 0,01$; ** – p на рівні $\leq 0,001$.

Показник реактивної агресивності, що обумовлює ворожість ставлення до оточуючих, прагнення до домінування, прямо пов'язаний із переживанням психотравмуючих обставин діяльності та відчуттям загнаності в кут. Наявність невеликої кількості кореляційних зв'язків між показниками агресивності та синдрому емоційного вигорання може бути пояснена тим, що агресивна поведінка завжди потребує присутності значного емоційного компоненту, що не сприяє розвитку емоційного вигорання.

Показник збудливості характеризує схильність людини до дратівливості, хитливості емоційного стану та афективної поведінки. Визначено прямий кореляційний зв'язок цього показника із симптомами переживання

психотравмуючих обставин діяльності, відчуття загнаності в кут, тривоги та депресії.

З'ясовано, що комунікабельність та врівноваженість слугують протекторами синдрому емоційного вигорання. Під комунікабельністю слід розуміти наявність і активну реалізацію потреби в спілкуванні, загальну соціальну активність особистості. Дана особливість зворотно пов'язана із усвідомленням травматичності діяльності, незадоволеністю собою, відчуттям загнаності в кут, тривогою та депресією. Врівноваженість – це впевненість в собі та оптимістичність, стійкість до стресових впливів. Цей показник виявляється зворотно пов'язаним із переживанням психотравмуючих обставин діяльності, відчуттям загнаності в кут, тривогою та депресією.

Очікуваними виявились зворотні зв'язки екстравертованості із переживанням травматичних обставин діяльності, загнаністю в кут, тривогою та депресією, які демонструють, що зацікавленість в самому процесі спілкування є протектором синдрому емоційного вигорання. Підвищена емоційна лабільність виявляється прямо пов'язаною із переживанням травматичності обставин діяльності, загнаністю в кут, тривогою та депресією. Дана інтегральна шкала відбиває загальний рівень володіння собою, що проявляється передусім у стійкості сприятливого емоційного стану. Невміння слідчого володіти собою, відсутність навичок саморегуляції, непідготовленість до стресових умов діяльності призводять до формування вказаних симптомів емоційного вигорання. Результати дослідження зв'язків особистісних особливостей слідчих із показниками емоційного вигорання у фазі резистенції наведені у таблиці 2.

Найбільш особистісно-обумовленим виявився показник симптому «неадекватне вибіркове емоційне реагування», а найменш пов'язаний із рисами особистості показник емоційно-моральної дезорієнтації. На нашу думку, це пов'язано із ступенем усвідомленості та довільності поведінкової реалізації цих симптомів. Так, неадекватне емоційне реагування є здебільшого неконтрольованим, тоді як емоційно-моральна дезорієнтація – це свідомий вибір емоційної байдужості в ситуаціях професійного спілкування.

Характер взаємозв'язків особистісних особливостей слідчих із показниками синдрому емоційного вигорання у фазі резистенції (r_p)

Шкали особистісних якостей	Неадекватне вибіркве емоційне реагування	Емоційно-моральна дезорієнтація	Розширення сфери економії емоцій	Редукція професійних обов'язків
Невротичність	,214(**)	,402(**)	,198(**)	,376(**)
Спонтанна агресивність	,114(*)	,201(**)	-	,121(*)
Депресивність	,237(**)	,348(**)	,141(**)	,265(**)
Збудливість	,193(**)	,206(**)	-	,225(**)
Комунікабельність	-,208(**)	-	-,366(**)	-,341(**)
Урівноваженість	-,330(**)	-	-,376(**)	-,363(**)
Реактивна агресивність	,134(*)	,130(*)	,135(*)	-
Сором'язливість	,469(**)	,113(*)	,581(**)	,452(**)
Екстраверсія-інтроверсія	-,292(**)	-,197(**)	-,231(**)	-,362(**)
Емоційна лабільність	,272(**)	-	,335(**)	,332(**)

Примітка: * – p на рівні $\leq 0,01$; ** – p на рівні $\leq 0,001$.

Невротичність сприяє розвитку таких симптомів, як неадекватне вибіркве емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, розширення сфери економії емоцій, редукція професійних обов'язків. Наявність таких зв'язків може бути пояснена тим фактом, що на тлі хронічної перевтоми практично унеможлиблюється будь-яке емоційне залучення до професійних справ і комунікацій.

Спонтанна агресивність сприяє формуванню неадекватного вибіркового емоційного реагування, емоційно-моральної дезорієнтації, редукції професійних обов'язків.

Депресивність прямо впливає на формування усіх симптомів емоційного вигорання у фазі резистенції. Закономірно, що найбільше вона пов'язана із

емоційно-моральною дезорієнтацією, адже відбувається вплив на професійну діяльність зниженого фону настрою, який обумовлює дана риса. Крім того вона сприяє розвитку неадекватності та вибіркості емоційного реагування, розширенню сфери економії емоцій, редукції професійних обов'язків.

Збудливість виявилась не пов'язаною із показником розширення сфери економії емоцій, і позитивно пов'язаною із іншими симптомами емоційного вигорання у цій фазі: неадекватністю та вибіркості емоційного реагування, емоційно-моральною дезорієнтацією, розширенням сфери економії емоцій.

Врівноваженість та комунікабельність не сприяють розвитку симптомів емоційного вигорання, однак не пов'язані із емоційно-моральною дезорієнтацією, ймовірно через те, що вказаний симптом формується довільно і є свідомою лінією поведінки. Врівноваженість зворотно пов'язана із неадекватним вибіркості емоційним реагуванням, розширенням сфери економії емоцій, редукцією професійних обов'язків. Комунікабельність захищає від формування неадекватності та вибіркості емоційного реагування, розширення сфери економії емоцій, редукції професійних обов'язків.

Слід відмітити вагомий вплив сором'язливості на розвиток симптомів емоційного вигорання у фазі резистенції, яка прямо пов'язана із неадекватним вибіркості емоційним реагуванням, емоційно-моральною дезорієнтацією, розширенням сфери економії емоцій, редукцією професійних обов'язків. Очевидно, що наявність труднощів в соціальних контактах сприяє формуванню негативного відношення до професійного спілкування і розвитку емоційного вигорання.

Відмічено наявність зворотного зв'язку між екстравертованістю та показниками емоційного вигорання: неадекватністю та вибіркості емоційного реагування, емоційно-моральною дезорієнтацією, розширенням сфери економії емоцій, редукцією професійних обов'язків, що свідчить про те, що наявність прагнення до професійного спілкування зменшує ризик формування емоційного вигорання.

Хитливість емоційного стану, що відображає показник емоційної

лабільності прямо пов'язана із симптомами емоційного вигорання: неадекватністю емоційного реагування, розширенням сфери економії емоцій, редукцією професійних обов'язків, і не пов'язана із емоційно-моральною дезорієнтацією, яка скоріше потребує стабільного байдужого стану.

Особливості взаємозв'язків симптомів емоційного вигорання у фазі виснаження із показниками особистісних рис слідчих СБУ, представлені в таблиці 3. Аналізуючи наведені в таблиці 3 дані, ми звернули увагу на той факт, що комунікабельність, урівноваженість та екстравертованість слугують протекторами емоційного вигорання і для симптомів фази виснаження. Прагнення до спілкування, активна соціальна позиція захищає від формування емоційного дефіциту, емоційної відчуженості, деперсоналізації, психосоматичних порушень.

Таблиця 3

Характер взаємозв'язків особистісних особливостей слідчих із показниками емоційного вигорання у фазі виснаження (r_p)

Шкали особистісних якостей	Емоційний дефіцит	Емоційна відчуженість	Деперсоналізація	Психосоматичні та психовегетативні порушення
Невротичність	,275(**)	,152(**)	,283(**)	,244(**)
Спонтанна агресивність	-	-,136(*)	,107(*)	-
Депресивність	,264(**)	,186(**)	,272(**)	,217(**)
Збудливість	,155(**)	-	,248(**)	,290(**)
Комунікабельність	-,368(**)	-,233(**)	-,421(**)	-,278(**)
Урівноваженість	-,346(**)	-,142(**)	-,341(**)	-,386(**)
Реактивна агресивність	,209(**)	,343(**)	,273(**)	-
Сором'язливість	,201(**)	,239(**)	,476(**)	,649(**)
Екстраверсія-інтроверсія	-,269(**)	-,184(**)	-,254(**)	-,248(**)
Емоційна лабільність	,272(**)	,134(*)	,309(**)	,328(**)

Примітка: * – p на рівні $\leq 0,01$; ** – p на рівні $\leq 0,001$.

Невротичність прямо пов'язана із емоційним дефіцитом, емоційною відчуженістю, деперсоналізацією, психосоматичними та психовегетативними порушеннями. Слабкість нервової системи та хронічна перевтома очевидно загострюють симптоми емоційного вигорання у цій фазі, яка характеризується психофізичною виснаженістю, спустошеністю, нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень.

Спонтанна агресивність мало пов'язана із показниками емоційного вигорання: наявний зворотний зв'язок із емоційною відчуженістю та прямий – із деперсоналізацією. Слід відмітити, що даний випадок – єдиний, коли агресивність зворотно пов'язана із емоційним вигоранням. На нашу думку, це пов'язано із тим, що реалізація агресивної поведінки потребує значного емоційного включення в ситуацію, що утруднюється при емоційній відчуженості. Реактивна агресивність, навпаки, прямо пов'язана із емоційною відчуженістю, ймовірно через те, що ця риса відображає здебільшого загальне негативне ставлення до оточення. Також даний показник прямо пов'язаний із емоційним дефіцитом та деперсоналізацією.

Збудливість сприяє формуванню емоційного дефіциту, деперсоналізації, психосоматичних порушень. Емоційна лабільність частково обумовлює емоційний дефіцит, емоційну відчуженість, деперсоналізацію, психосоматичні розлади. Стабільно знижений фон настрою та звуження активності, характерні при репресивності, сприяють розвитку емоційного дефіциту, емоційної відчуженості, деперсоналізації, психосоматичних розладів. Сором'язливість обумовлює формування таких симптомів, як емоційний дефіцит, емоційна відчуженість, деперсоналізація і особливо психосоматичні та психовегетативні розлади.

Висновок. У ході дослідження визначено зв'язок певних особистісних особливостей слідчих та прояву симптомів емоційного вигорання у всіх фазах синдрому емоційного вигорання. Сприяють формуванню синдрому емоційного вигорання у всіх фазах невротичність, депресивність, збудливість,

сором'язливість, емоційна лабільність. Особистісними протекторами синдрому емоційного вигорання у всіх фазах слугують екстравертованість, урівноваженість та комунікабельність.

Визначені закономірності у подальшому планується враховувати при розробці системи заходів профілактики та корекції проявів синдрому емоційного вигорання у слідчих Служби безпеки України.